

VII. Funkčnost systému: kdy fungování nestačí

Tento text je součástí otevřeného analytického seriálu Poznámky k fungování současného systému a je předložen ke korekci – odborné i laické.

Tento díl se pokouší rozlišit mezi fungováním systému a jeho skutečnou funkčností.

Zaměřuje se na situace, kdy systém reaguje na vlastní problémy růstem složitosti, řízení a centralizace — a tím zvyšuje pravděpodobnost návratu týchž problémů v silnější podobě.

Systém, který dlouhodobě funguje, bývá považován za funkční.

Produkuje rozhodnutí, zajišťuje kontinuitu provozu, reaguje na poruchy a udržuje stabilitu v čase. V tomto smyslu lze ten současný, ekonomický a institucionální, označit za úspěšný: nezkolaboval, adaptoval se na krize a dokázal absorbovat i zásadní otřesy.

Obsah

VII. Funkčnost systému: kdy fungování nestačí.....	1
Nepřímé důkazy nefunkčnosti.....	1
1. Extrémní bohatství a současné plýtvání.....	2
2. Role štěstí a historického okna.....	2
3. Přístup k pozici podle příležitosti.....	2
4. Růst řídicích struktur rychlejší než růst užitku.....	2
5. Rostoucí energetická náročnost při deklarované „efektivitě“.....	2
6. Centralizace vs. lokální soběstačnost.....	2
7. Profesionalizace místo participace.....	3
8. Digitalizace jako náhrada vztahů.....	3
9. Exploze informací × pokles smysluplné orientace.....	3
10. Vzdělání: formalizace místo učení.....	3
11. Zdravotnictví: léčba místo prevence.....	3
12. Bezpečnost a kontrola.....	3
13. Globální obchod vs. lokální odolnost.....	3
Společný vzorec.....	3
Závěrečné hodnocení.....	4
Co ve skutečnosti fiat architekturu drží pohromadě.....	4
Poznámka k dalším dílům seriálu.....	5

Abychom mohli posoudit funkčnost systému, musíme určit kritéria podle kterých funkčnost posuzujeme. Zda podle schopnosti udržet chod systému, nebo podle toho, jaké důsledky tento chod dlouhodobě vytváří. Zda stabilita provozu zároveň znamená stabilitu vztahů, efektivní využití zdrojů a snižování napětí — nebo zda tyto problémy pouze odkládá a redistribuuje.

Systém funguje, pokud udržuje provoz, produkuje rozhodnutí, generuje výstupy, vnitřní rozpory tlumí, že nejsou vidět.

Systém je funkční, pokud snižuje napětí, zvyšuje odolnost, omezuje ztráty a plýtvání, a **neprodukuje své vlastní poruchy rychleji, než je dokáže absorbovat.**

Nepřímé důkazy nefunkčnosti

(to, co se „nemělo dít“, kdyby byl funkční)

Kladnou zpětnou vazbou prostřednictvím chyby, rozumíme reakci systému, kdy na problém reaguje zvyšováním pravděpodobnosti, že se tentýž problém vrátí v silnější podobě.

1. Extrémní bohatství a současné plýtvání

Bohatství se koncentruje, zatímco zdroje se plýtvají. Funkční systém by optimalizoval alokaci, nefunkční systém optimalizuje akumulaci.

Systém vytváří přebytky i nedostatky současně.

2. Role štěstí a historického okna

Přístup k rozhodujícím příležitostem byl často vázán na konkrétní historická okna, která se otevírala jen omezenému okruhu aktérů — v určitém čase, s určitými dovednostmi a v určitém institucionálním kontextu. Tato skutečnost sama o sobě nepředstavuje selhání systému.

Problém nastává ve chvíli, kdy jsou výhody plynoucí z těchto jednorázových příležitostí dlouhodobě stabilizovány a násobeny způsobem, který je nesouměřitelný s náklady přenášenými na ostatní, často prostřednictvím dluhu a strukturální externalizace. V určité míře se na fungování systému podílí každý, kdo v něm žije; rozdíl však spočívá v tom, zda jsou individuální výnosy odděleny od důsledků, které jejich udržování vytváří.

Ne štěstí, ale jeho konzervace bez odpovědnosti je problém. Ne výhoda, ale její nesouměřitelnost s nesenými náklady.

3. Přístup k pozici podle příležitosti

Nejde o to, kdo si co zasloužil, jakou pozici zastává, ale o to, jaké pozice systém vytváří — a komu jsou dostupné.

Systém vytváří pozice, jejichž výnos není vázán na průběžnou účast na tvorbě hodnoty, ale na vlastnictví, dřívější přístup nebo právně chráněnou kontinuitu.

Jakmile jsou tyto pozice jednou obsazeny, systém má tendenci je stabilizovat a přenášet jejich výnosy v čase — včetně mezigeneračního přenosu.

4. Růst řídicích struktur rychlejší než růst užítku

Řízení roste rychleji než to, co má být řízeno. Více pravidel generuje více výjimek, více dohledu více obcházení, více administrativy vede k nižší adaptabilitě.

Funkční systém zjednodušuje řízení při růstu komplexity.

Nefunkční systém **řídí složitost další složitostí.**

5. Rostoucí energetická náročnost při deklarované „efektivitě“

Při prosazování ekologičnosti, roste zároveň skutečná energetická náročnost. Ekologičnost je administrativně simulována.

Systém spotřebovává stále více energie na to, aby působil jako úsporný.

6. Centralizace vs. lokální soběstačnost

Na problém neefektivity, neudržitelnosti, rizika výpadků, nedostatku zdrojů, systém reaguje centralizací výroby (energie, potravin, textil), logistickými „optimalizacemi“.

Čím větší a složitější je systém, tím víc musí být chráněn – a tím víc selhání produkuje.

7. Profesionalizace místo participace

Na problém neznalosti, chybovosti, neefektivnosti, systém „vymyslí“ specializace, outsourcing, expertní vrstvy. Lidé se přestávají učit, ztrácí kompetence, systém musí ještě víc řídit a vysvětlovat.

Čím méně lidé umí, tím víc musí být řízeni.

Čím víc jsou řízeni, tím méně se učí.

8. Digitalizace jako náhrada vztahů

Na problém neefektivní komunikace, chybovost, pomalost, reaguje platformami, systémy, automatizací. Ztrácí se schopnost vidět souvislosti, osobní odpovědnost, vzniká potřeba dalších pravidel, další digitalizace. **Každá vrstva digitalizace vytváří potřebu další vrstvy.**

9. Exploze informací × pokles smysluplné orientace

Na rostoucí složitost, množství informací, při klesajících možnostech jednat informovaně, systém vygeneruje další „bezpečnostní protokoly“ (formuláře) a informace a přenáší odpovědnost na příjemce („informace přece byly“).

10. Vzdělání: formalizace místo učení

Na nepřipravenost a nedostatek dovedností, systém reaguje standardizací vzdělání, testy, certifikacemi, tituly. Učení se redukuje na splnění kritérií, mizí vazba na realitu, klesá samostatnost, zaniká invence, individualia, vzniká potřeba dalšího školení.

Systém produkuje „vzdělané“, kteří se neumí učit a neumí učit. Umí reprodukovat.

11. Zdravotnictví: léčba místo prevence

Na rostoucí nemocnost, náklady, reakcí systému je technologizace, specializace, farmakologie. Prevence je vytlačena, životní styl se neřeší, náklady rostou.

Systém neřeší příčiny nemocí ale důsledky.

Čím lépe systém léčí, tím méně se musí ptát, proč lidé onemocní.

12. Bezpečnost a kontrola

Na růst rizik, hrozeb, kriminality, systém reaguje zvýšením dohledu, regulací, sledování.

Systém, který nevěří, musí kontrolovat.

Systém, který kontroluje, ničí důvěru.

13. Globální obchod vs. lokální odolnost

Na problémy nestability, ceny, výkyvů, systém reaguje globalizací, just-in-time, optimalizací zásob.

Výsledkem je jeho křehkost, kolaps při narušení, potřeba státních zásahů, další centralizace.

Systém optimalizovaný na průměr selhává v extrémech.

Společný vzorec

Všechny tyto příklady mají **stejnou strukturu**:

1. Problém vznikne z odtržení od reality.
2. Systém reaguje **abstraktním řešením**.
3. Řešení zvyšuje složitost a vzdálenost.
4. Tím vzniká nový problém.
5. Ten je opět řešen abstrakcí.

Systém se uzavírá do smyčky, kde řešení produkuje další potřebu řešení.

Závěrečné hodnocení

To, že systém nějak „funguje“, nic nedokazuje ani nevyvrací.

Systém, který dlouhodobě zvyšuje koncentraci, plýtvání, nároky na řízení, energetickou spotřebu a informační šum, aniž by snižoval napětí a zranitelnost, nelze považovat za funkční — i když bezchybně funguje.

Systém, který reaguje na každou chybu zvýšením složitosti, si vytváří kladnou zpětnou vazbu selhání. To, co mělo problém řešit, se stává jeho hlavní příčinou.

Reakce nefunkčního systému na problém zvyšuje pravděpodobnost, že se tentýž problém vrátí v silnější podobě.

Funkčnost systému se nepozná podle toho, že běží, ale podle toho, že nevyrobí stále více práce na vlastní udržení.

Nelze vyloučit, že touto fází neefektivity bylo ve vývoji nutné projít; zatím však nic nenasvědčuje tomu, že by toto období mělo končit.

Za klíčový problém lze považovat nespravedlnost: systém je spravován těmi, kteří od jeho důsledků zůstávají chráněni, zatímco na ostatní jsou přenášeny jak náklady, tak odpovědnost.

Diagnóza sama o sobě nestačí; je proto namístě připomenout mechanismy, které umožňují fiat architekturu dlouhodobě udržovat.

Co ve skutečnosti fiat architekturu drží pohromadě

Fiat architektura není primárně o penězích. Je o kontrole tempa změny.

A ta je dnes držena třemi klíčovými mechanismy:

1. **Dluh** – kontrola budoucnosti
2. **Rentiérství** – kontrola minulosti
3. **Kontrola znalostí** – kontrola přítomnosti

Patenty, tajemství, licence, ... jsou to **časové zámky**.

Patentová ochrana *deklaruje* motivaci k inovaci, ochranu investice, návratnost rizika. *Fakticky ale odděluje technologii od reality*, umožňuje **čerpat rentu bez další účasti**, brání řešení, kde by **snižovala entropii (složitost, neefektivitu) systému**.

Patent se mění z ochrany inovace na nástroj řízení tempa změny.

Fiat systém tím profituje ze zpoždění řešení,

Zrušení (nebo radikální zkrácení) patentů by zrušilo možnost dlouhodobě brzdit změnu bez práce.

Existuje-li řešení, které prokazatelně snižuje systémovou entropii, a je zadržováno za účelem renty nebo kontroly, nelze takové jednání považovat za ochranu inovace, ale za poškozování celku. Právní posouzení této skutečnosti by tak bylo přirozené a logické.

Narušení současné fiat architektury by vyžadovalo „dotknout se“ kontroly nad časem. Jednou z mála oblastí, kde je tato kontrola zřetelná, jsou patenty a utajování klíčových technologií.

Zkrácení ochrany a povinnost zpřístupnit řešení s významným systémovým dopadem by nerovnost neodstranily, ale výrazně by zrychlily adaptaci — a tím oslabily mechanismy, které upřednostňují stabilitu před funkčností.

Fiat architekturu neohrožují nové měny ani ideologie, ale ztráta kontroly nad tempem změny.

V rámci tohoto seriálu se opakovaně ukazuje, že systém se neučí tím, že chybu pojmenuje, ale tím, že změní podmínky, za nichž může znovu vzniknout. Připuštění chyby bez změny mechanismů, rolí nebo odpovědnosti není aktem učení, ale pouze změnou vyprávění o minulosti.

Pokud po „přiznání chyby“ zůstává architektura rozhodování stejná, nejedná se o skutečné připuštění chyby ani o omluvu — protože chyba nebyla přiznána jako strukturální příčina, ale pouze jako další událost v rámci nezměněné architektury.

A funkcí řídicích struktur není měnit architekturu systému, ale řídit projevy chyb tak, aby se nikdy nestaly legitimním důvodem k její změně.

Samotní občané pak k udržování systému přispívají přistoupením na jeho hru prostřednictvím různých „mikronástrojů“, jako jsou například marketingové „akční slevy“ na energie, poplatky v bance, ceny za pojištění, ... Ty ilustrují stejnou logiku jako veřejný dluh či dotace: náklad nezmizí, pouze se rozprostře. Poskytovatel služby jej zpravidla nenese; je přenesen na jiné zákazníky, do budoucích cen nebo do infrastruktury. Sleva tak není výjimkou ze systému, ale jedním z jeho běžných nástrojů.

Systém tím učí přijímat výhody bez otázky „kdo to platí“, učí náklady nevidět a vychovává k pouhému přihlížení.

Poznámka k dalším dílům seriálu

Tento text je součástí otevřeného analytického seriálu *Poznámky k fungování současného systému*. Jednotlivé díly seriálu zkoumají běžně používané pojmy ekonomické a společenské reality jako možné nositele skrytých asymetrií a mechanismů, které mohou zakrývat (kamuflovat) strukturální povahu systémových problémů.

Aktuální verze všech souvisejících dokumentů jsou dostupné na:

<https://www.jetoonas.cz/poznamky-k-fungovani-soucasneho-systemu/>

